

עומקא דפרשה

- י"ג מידות - הנהגת היחוד
- שער הציון
- תגובות

- אמירת י"ג מידות בעל פה
- יעשו כסדר הזה ואני מוחל להם
- הזכרת ועשיית סדר י"ג מידות

כי תשא - אמירת י"ג מידות

בס"ד ערב ש"ק י"ט אדר תשע"ז

יעשו כסדר הזה ואני מוחל להם

הרב יצחק ליסיצין

איתא בר"ה יז: ויעבור ה' על פני ויקרא... מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. וכו' ברית כרותה ל"ג מידות שאין חוזרות ריקם.

א. מהרש"א פ' דלשון ויעבור על פני נדרש עיטוף על פניו. וצ"ב דא"כ מאי שנא ש"ץ מכל מתפלל שג"כ מתעטף. ולריטב"א שפ"י מלשון עובר על פני התיבה ניחא שהפסוק מורה על ש"ץ, אך הא גופא קשיא למ"ל ש"ץ, וי"ל כי אין נאמרוה"ג מידות אלא בצבור. ולפמש"כ רש"י ד"ה ברית, בתפלת תעניתם, י"ל דגם כשהיו עטורים בתפילין כל היום, טלית גדול היו מתעטפים כל הציבור רק בשחרית, נמצא שבתפלת התענית שהיא במנחה (תענית יב:) רק הש"ץ מתעטף ולא הציבור.

ב. לכאורה מבואר בגמ' שב' דברים פועלות הי"ג מידות. א) מחילת עוונות. ב) שהתפלה אינה חוזרת ריקם, כבשרש"י ד"ה ברית. ולכך אחר הזכרתם בסליחות מבקשים סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו וכו'. וגם מבקשים אח"כ שאר בקשות. ולכא' מש"א הקב"ה ואני מוחל להם הוא ע"י שיעשו כסדר הזה גם בלי בקשת מחילה. ויל"ע.

והנה האלשיך (תהלים נ טז) כתב "הקשו כי הרבה עשו כן ב"ג מדות ולא הצליחו. ושמעתי בשם לבנת הספיר שעל כן לא אמר אמרו לפני כסדר אלא יעשו לפני כסדר הזה. שכיון לומר כי לא באמירה לבדה תליא מילתא אלא במעשה, כי אותן המדות שזוכרים רחום וחונן ארך אפים כו' תעשו אותם כסדר ההוא וע"י כן לא ישונו ריקם". עכ"ל. ומה שהזכיר רחום וחונן ארך אפים וכו', נראה דבדוקא הוא לאפוקי ה' ה' קל"ז שזה לא שייך כ"כ שנעשם כמש"כ בשפתי חכמים בשם פנים יפות (פר' תשא). ורש"י שכ' בד"ה ברית וכו' יזכרו ישראל בתפלת "תעניתם", נראה דרמז לזה שכדי שיענו צריך שיתענו, דהיינו שישונו בתשובה לילך בדרכי ית' כדפרש"י י"ח ב' ד"ה התענו, כלומר עשו תשובה. ולא סגי באמירה בעלמא. וכקושייתו ותירוצו של האלשיך הובא בס' קדוש ונורא שמו (עמי' שמו) מספר שערי רחמים בשם הגאונים.

והנה נסתפקתי אם הברית שנענים היא על מה שמבקשים אחרי הי"ג מידות או לפני. ומהסליחה המתחלת ב"ג מידות נראה שמועילות לבקשות שאח"כ. ומה שנוהגים לרפואת חולה שאומרים תהלים ורק אח"כ י"ג מידות, י"ל שהתהלים הוא להביאנו לתשובה שאז הי"ג מידות מועילות לבקשה שאחריהן.

ולכא' קשה על הקושיא שהרבה פעמים עשו ולא הצליחו, הרי לא הובטח שתתקבל כל התפלה מייד, רק שאין חוזרות ריקם. [שו"ר בשם ישמח משה שתי' הקו' כ"ך], ומה שמושם שגם כל תפלה פועלת לכל הפחות לאחר זמן, ע"י חיי עולם ויא' פכ"ח, וגם למ"ד שערי תפלה פעמים נעולים, תפלתן של ציבור אינה חוזרת לעולם ריקם כבד"ר ב יב, ועל כרחך שב"ג מידות שג"כ נאמרות רק בציבור ונוספה ברית שאין חוזרות ריקם, היא שיענו מייד.

והנה בגמ' בסמוך דמדתניא לא שב בנתיים וכו' אין מוחלין לו, מתיב הגמ' עמשאריו"ח דתשובה מקרעת גז"ד, מבואר שהבין הגמ' שמחילה וקריעת גז"ד אזלי יחד. וא"כ שמא גם ב"ג מידות מש"א ואני מוחל להם זהו קריעת גז"ד שאין חוזרות ריקם. וכשאין הצרה עוברת, זה אומר שלא נקרע הגז"ד כי לא מחל, ולכך הקשו.

ואפשר להוסיף דהנה ביומא פו א' איתא ד' חילוקי כפרה, עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו וכו', ומש"א כאן שע"י י"ג מידות מוחל להם, באיזה חטא מיירי. ואולי י"ל שבאמת אי"ז מחילת החטא אלא רק מחילת החוב - העונש שנגזר, וכדנקטנין לשון מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו. אבל דוחק הוא משום שאמר כל זמן שישראל "חוטאין" וכו' ואני מוחל להם. וצ"ע.

אמירת י"ג מידות בעל פה

הרב צבי רוטן

במה שנוהגים לומר י"ג מידות בעל פה, הגם דקיי"ל דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, לכאורה הטעם בזה כפי המבואר בשו"ע סי' מ"ט שדבר השגור בפי כל מותר לאמרו בע"פ. אך לפי"ז נמצא דזהו דווקא בפסוקי הי"ג מידות, אבל שאר פסוקים שנוהגים לומר קודם פיוטי הסליחות, שאינם שגורים בפי כל יהיו חייבים לומר מתוך הסיוד.

ולפי"ז יש לתמוה על מה שמובא בפנינו רבינו הגרי"ז (עמוד מ"א), שפעם אחת היה הגרי"ז בשוויץ בימי הסליחות, ולא היה בידם סידור עם סדר הסליחות, וניגש הגרי"ז לפני העמוד ואמר את כל הסליחות בעל פה וכל הקהל חזרו אחריו פסוק בפסוק. וקשה, הא דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם ע"פ, וכאן אמרו עימו את כל פסוקי הסליחות, אף אותם שאין שגורים בפי כל.

ואם נימא דהוציא אותם יד"ח יקשה טפי, שהרי מבואר במשנ"ב בסק"ו דבמוציא את הרבים צריך לומר מתוך הכתב אף בדברים השגורים בפי כל [ומטעם זה יש שעוררו דהמקדש בליל שבת ומוציא בני ביתו צריך לומר ויכולו מתוך הכתב], אך בזה י"ל דכיון שאמרו אחריו לא חשיב מוציא את הרבים.

וצ"ל דכמו שמותר בסומא לקרות בע"פ משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, וכמו כן בבית האסורים כשאינו יכול להשיג חומש, הכי נמי התם היה שייך טעם זה, מאחר שלא היה סליחות בנמצא [וצ"ע דמ"מ מסתמא היה שם נ"ך, אך אפשר דטורח גדול כי האי לחפש כל פסוק חשיב ג"כ עת לעשות לה', וצ"ע].

אך נראה לומר בס"ד טעם חדש בזה, דהנה קתני במשנה בביכורים (פ"ג מ"ז) דמי שלא יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו מלהביא התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע, וכתב המשנה ראשונה דצ"ל שלא היו יודעים לקרות אף מתוך הספר שהרי מתוך הספר היו צריכים לקרוא כיון דהוי דברים שבכתב, והא דאמרין ביומא שהילני המלכה עשתה נברשת שפרשת סוטה כתוב עליה שלא יצטרכו להביא ס"ת לסוטה ולמה לא עשתה לפרשת ביכורים שבכל שנה משום דביכורים שפיר דמי להביא ס"ת לפרשת ביכורים וגבי סוטה לא לקריאה היא אלא לכותבה ולמוחקה.

ובעצם קושיתו מדוע לא עשתה מגילה מיוחדת, שייך לומר שאם צריך לקרוא מתוך הכתב לא יועיל ע"ז מגילת ביכורים כמו מגילת סוטה משום שצריך לקרוא מתוך כתב שיש בו דיני כתיבה וכדברי התוס' בשבת דף קטו שאם היא כתובה תרגום לא מצילין כיון שלא ניתנו לקרות בהם, דדברים שבכתב אי אתה אומרם ע"פ ולכן לא קוראים תרגום, ומוכח שצריך דיני כתיבה ולכן אף במגילת ביכורים היה צריך דיני ס"ת, וע"כ היו צריכין ס"ת שלם, ועיין.

והיה נראה לחדש, דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם ע"פ היינו דווקא כשאומרם בתורת קריאת פרשה והפסוקים אבל היכא שאינו בתורת קריאת פסוקי התורה אלא שיש דין לומר הודאה או ברכה, כמו בברכת כהנים שמותר בע"פ וכמו בפרשת יבמה של חליצה שאומרין בע"פ משום דאין האמירה בתורת קריאת פסוקים, בזה ליכא חיסרון דדברים שבכתב א"א רשאי לאומרם ע"פ.

ובתוס' בתמורה הקשו איך אומרים פסוקי דזמרה בע"פ והא הוי דברים שבכתב ותירצו דרק מה שכתוב בחומש אסור, אך קשה עדיין היכי קרינן "ויושע" ו"אז ישיר", ולהנ"ל א"ש דאין זה בגדר קריאת פסוקים אלא אמירת הלל ושבח לפני המקום.

ולפי"ז נראה דה"ה כשאומר פסוקים בתורת תפילה וכדכתיב ברש"י פר' כי-תשא (פרק ל"ג פס' י"ט) שהקב"ה הראה למשה איך לומר י"ג מידות והתעטף ואמר לו שיאמרו לפני כסדר הזה של בקשת רחמים, וע"י שיזכירו לפני רחום וחונן יהיו נענים, וא"כ כיון דהוי בתורת תפילה ובקשת רחמים אין בזה משום דברים שבכתב, ובזה

הזכרת ועשיית סדר י"ג מדות

הרב יצחק זאב פיש

הגמ' ר"ה (זי): על הפסוק ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: (שמות לז ו), אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישיראל חוטאין - "יעשו" לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם. [בהנהגות רבי זאב וולף אשכנזי על ספר תומר דבורה, מביא טעם שנהגין לצעוק בקול גדול באמירת ה"ג מדות, מפד"ר א (פמ"ה) על הפסוק 'והיה בעבור כבודי ושמתוך בנקרת הצור, וכשעבר הב"ה כף ידו מעליו וראה אחורי השכינה, שני והסירות את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו, התחיל משה "צועק" בקול גדול ואומ' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחסאה ונקא].

והקשה הראשית חכמה בשם הגאונים (שער הענוה פ"א) שהרי אנו רואים כמה פעמים שאנו מזכירים י"ג מדות ואינם נענים, אלא אומרים הגאונים, כי כוונת יעשו לפני כסדר הזה, אין הכוונה לבד על עטיפת סלית, אלא ש"יעשו" סדר המדות שלמד הקב"ה למשה שהוא אל רחום וחנון דהיינו מה הוא רחום אף אתה רחום, עכ"ל.

וכך כתב הרמב"ם (דעות א ה"ו), "כך למדו בפירוש מצוה זו, [והלכת בדרכיו] מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכנויין ארך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו. וכ' החפץ חיים בפתיחה לאהבת חסד [בהגה בסוף דבריו] בתורה הקי, כתוב ג' פעמים ללכת בדרכיו אך בכל פעם שיתנה התורה שבפעם הראשונה מזכר דרכיו לפני יראה, ובפעם הב' יראה לפני דרכיו, ובשלישית 'לאהבה' קודם, וביאר שאי אפשר להגיע לשום דרגה, לפני שירגיל את עצמו ונפשו ללכת בדרכי טובו של הקב"ה להיות רחום וחנון, וכל זמן שהם רק נזכרים ולא נעשים, אזי ח"ו לא נענים.

והנה בא רבינו משה קורדואירו ז"ע, בספרו 'תומר דבורה' וביאר וסלל לנו הדרך אשר ילך בה להדבק במדותיו של הקב"ה כדי להדמות אליו בכל מדה נכונה, ולהשתלם עד שיהיה אצלנו כטבע שני.

ומצאנו בדברי גדולי ישראל והנהגותיהם על חשיבות לימוד הספר הק' תומר דבורה.

השל"ה הקי' כתב וכל מי שרגיל בספר הזה ואומר אותו כל שבוע או בכל חודש מובטח שהוא בן עולם הבא ואשר לו טוב לו, מי שמרגיל עצמו בו.

בקבלות של רבי שלום שכנא (בן הרה"ק ר' אברהם המלאך, שנת תקס"ג), כתוב, 'ידבק גם בספר תומר דבורה לפחות עמוד א' ביום, והוא פלא:

מרון רבי ישראל מסלנט ז"ע שהוציא את אגרת המוסר שלו, כרך בתוכו את הספר תומר דבורה, ובעלי המוסר אמרו בשמו, שיש ללמוד ספר תומר דבורה מחודש אלול ועד יו"ה"כ, ואמר דבלי ספק אצלו, דמי שירגיל את עצמו ללמוד ספר ת"ד יוכל לבוא למדרגת אהבת ישראל.

אחת הקבלת בעייה"כ של הסבא מקלם, היה מצות עשה 'ואהבת לרעך כמוך' ולהגיע לידי זה, הוא על ידי למוד כל יום בספר תומר דבורה איזהו שיעור (אור המוסר עמ' יז). [וע"ע בכתבי הסבא מקלם פנקס הקבלות אור ליום ד' ללמוד בס' תומר דבורה הענין השייך למידת כבוד הבריות]

המשגיח רבי אליהו לופיאן ז"ע, היה על קברו של הרמ"ק, התחיל לדבר בקול ואמר בזה"ל, מהר"ם קורדובירו הקדוש, אנו לומדים ספרים "תומר דבורה" והי לנו לתועלת מרובה, הסבא מקלעלם ציוה לנו ללמוד מספרים בכל ליל ש"ק, וכן אנו עושים, על כן אנו מבקשים מכם שתמליצו טוב עבור הישיבות שיתקיימו - עבור הישיבות הקדושות לומדים בהם מוסר! כל זה אמר לפני ציון הרמ"ק.

ובשנחאי הדפיס המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין ז"ע, ספר ת"ד, ושם כתב מאמר אחרית הימים, ובסוף דבריו, ומה נפלא עצת חז"ל הקי, מה יעשה אדם מחבלו של משיח? - יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. (סנהדרין ח:), נעירה נא לברוך לעצת חז"ל הקי, - לעסוק בתורה ובחסד! חסד הרי זו מדות, נעיר עצמינו להתלמד במדות טובות, לרפות מדת הדין מעלינו להתקיים ולזכות! ושמענו בשם הסבא מקלעלם זצ"ל שאמר שספר "תומר דבורה" הוא השולחן ערוך על מדות.

ומרו הגראמ"מ שך ז"ע, אמר שאם היו מקיימים בית ישראל הכתוב בספר תומר דבורה ומתבוננים בה היטב, לא היו צריכים כלל בתי דינין בישראל, שכל אחד היה אומר שלי שלך, ושליך שלך.

והמקובל רבי משה יאיר וינשטוק זצוק"ל, כתב וז"ל שמעתי דבר חדש מהרה"ג רבי משה הלברשטאם בנו של האדמו"ר מטשאקאע נכדו של הדברי חיים, ואמר בשם הקדוש ר"ח מצאנז זצ"ל כי ספר תומר דבורה הוא מסוגל לרפא את המחלה הידוע.

וה"ר שעי"י לימוד הי"ג מדות, נזכה לישועה גדולה, וחנינת י"ג מדות של מלא רחמים.

לע"נ אמו"ר רבי משה שלמה ב"ר דוד הלוי
גלב"ע כד אדר ה'תשמ"ט

י"ג מידות - הנהגת היחוד

הרב נ. דודון

בפס' ו'יאמר אני אעביר כל טובי על פניך ונקראתי בשם ה' לפניך" (לגיט) פירש"י: "וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות, וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות, הוא מלמד את ישראל לעשות כן, ועל ידי שיוכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין, כי רחמי לא כלים" וממשיך הכתוב "וְיִחַדְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶחָן וְיִרְחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחַם - אע"פ שאינו הגון" (ברכות זא), וביאר הגר"א (ליקוטי הגר"א" בסוף "ספרא דצניעותא" דף לט): שהנה יש להשליט שני הנהגות: א. "הנהגת המשפט" - "הנהגת עבדים", הנהגת שכר ועונש בדין לפי המעשים. ב. "הנהגת היחוד" - "הנהגת בניים", כאב המיטיב לבניו בחינם, מתוך אהבה ורחמים.

"והנהגת היחוד" - היא הנהגת י"ג מידות של רחמים, אשר מתחילה בעיקר באלף השביעי (ע"ע בביאור הגר"א לספרד"צ דף י"א,א. ד"ה שביעאה). אלא שיש מקרים יוצאים מן הכלל, שגם בתוך ה' אלפין שנין ה' מנהיג ב"הנהגת היחוד", ואחד מהם הוא לצורך הבאת הגאולה, וכמו שתיקנו לומר "ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה". [ויש להוסיף, שבמש"כ "באהבה" רמוז ג"כ שהקב"ה מביא את הגאולה בגלל י"ג מידות של רחמים, שאהב"ה בגימטריא י"ג].

י"ג מידות - בגימטריא אח"ד

י"ג [מידות של רחמים] - בגימטריא אח"ד. ואכן הם נקראים "הנהגת היחוד", משום שזהו הרצון היחיד של הקב"ה, כי "הנהגת המשפט" - אינו רצונו התכליתי, אלא רק אמצעי ל"הנהגת היחוד". ולכן "הנהגת היחוד" נקראת "יעוץ דרעוני", "שהוא הרצון שורש כל הרצונות" ("אדיר במרום" עמוד ר"ד).

וזהו שאמרו (פסחים גא): "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. אטו האידינא לאו אחד הוא? אמר רבי אחא בר חנינא: לא כעוה"ז העוה"ב, העוה"ז - על בשורות טובות אומר רבו הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת. לעוה"ב - כולו טוב והמטיב". וצ"ב, מה הקשר בין הנושא ש"כולו הטוב והמטיב" לענין ש"ה' אחד"?

וביאר הג"ר יצחק אייזיק חבר ("פתחי שערים" דף גא): שבעוה"ז יש "הנהגת המשפט" הממוזג בחסד, וממילא נראה שיש שני רצונות להקב"ה: א. רצון להיטיב בחסד ובחינם. ב. רצון לדקדק בדין שכר ועונש.

אמנם בעוה"ב יהיה רק הנהגת ההטבה, בלא דין כלל. ולא עוד, אלא שאז יתברר שגם מה שבעוה"ז היה "הנהגת משפט", זה היה רק אמצעי כדי להגיע ל"הנהגת היחוד", ולכן אז יתגלה שה' אחד, שפירושו שיש לו רק רצון אחד - להיטיב מחמת אהבה ובחינם.

ונצבת על הצור - בהר סיני

הקב"ה אמר למשה, שבשביל לראות את "אני אעביר כל טובי על פניך - הנהגת היחוד", אתה צריך להיכנס למערה בתוך הר סיני, וכמש"כ (שמות לגכא) ו'יאמר ה' הנה מקום אתי ונצבתי על הצור. וביאר מהר"ם אלשיך "הנה מקום שיש בו שכינה הוא הר סיני". וכן רואים בפסחים נדא, שבאותה מערה עמדו משה ואליהו, ולגבי אליהו מפורש בכתוב (מלכים א - יטח) שזה היה הר סיני.

ונבא לבאר ענין זה: איתא בזוה"ק כי תצא (רעוא): "כל ישראל בני מלכים [בנים של הקב"ה ושכינתו]. לאו אינון בני מלכים עד דיהדרון לארעא דישראל". וביאר הרמ"ק: "נאמר בהם עבדים בגלות לבר מארעא דישראל. אמנם בארעא דישראל הם בניים". ומבואר ש"הנהגת בניים" שהוא הנהגת היחוד - שייך דווקא כשעם ישראל בארץ ישראל. [ועיין רמ"ד וואלי (במדבר עמוד קי"ח): על הפסוק (במדבר לגכ), וימה הארץ.. ה'ש פה עץ אם אין. שהכוונה ל"הנהגת היחוד" ששורה בארץ ישראל].

ובזה יתבאר מש"א בזוה"ק אמור (צגב): "בגין דכנסת ישראל השתא בגלותא כביכול לא אקרי [ה] אחד, ואימתה אקרי אחד? בשעתא דיפקון ישראל מן גלותא. הה"ד ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". ועד"ז בזוה"ק שמות (יא): "ולבנתו והארץ אזכור (שזו זכות ישיבת ישראל בארץ ישראל (אזניים לתורה, ויקרא כומב)). בההוא זמנא. יהיה ה' אחד ושמו אחד". ומבואר שרק כשעם ישראל נמצאים בארץ ישראל - מתגלה שה' אחד, שהוא "הנהגת היחוד", שזהו רצונו היחיד של ה' להיטיב מאהבה ובחינם. וכנ"ל.

[ויש לבאר מצד שאר"י נקראת הארץ השביעית, כנגד האלף השביעי, שבו הנהגת היחוד. וכמש"א ב"אגדת בראשית" (פנ"ג): "...השביעית זו ציון, כנגד יום השביעי". ועיין חזקוני (בראשית ה,ח)].

והנה כתב הגר"א (שה"ש ב"ב) "וקול התור נשמע בארצינו, פירושו: התור - הוא התורה. נשמע בארצינו - הוא הר סיני שהוא חשוב כמו ארץ ישראל". [וכ"כ האבן עזרא (תהלים סח,יח): "קדושת ארץ ישראל בהר סיני". ולכן הגר"א (אדרת אליהו" דברים א,ו) לומד, ש"גילוי של תורה הוא בארץ" - מכך ש"התורה לא ניתנה אלא לישראל בהר סיני"].

ומעתה מבואר למה הקב"ה אמר למשה ונצבתי על הצור, דהיינו הר סיני, כי בשביל לזכות להתחבר להנהגת י"ג מידות הנהגת היחוד - צריך להיות בהר סיני שהוא בארץ ישראל. [ובזה יתבאר, שהמקום היחיד שמשה ביקש לזכות במתנת חינם, מצד הנהגת היחוד - הוא בפרשת ואתחנן (דברים לגכ) לענין ארץ ישראל].

שער הליון

י"ג מדות של רחמים

אי בתנדב"א (זוטא פכ"ג)... כבר גיליתי סדרי סליחה למשה ואמרתי לו, בשעה שהצרות באות על ישראל יעמדו לפני יחד באגודה אחת ויאמרו לפני סדר סליחה ואני עונה אותם, והיכן גילה אותם, אמר ר' יוחנן ויעבור ה' על פניו ויקרא, מלמד שירד הקב"ה מערפל שלו כשליח צבור שמתעטף בטליתו ועובר לפני התיבה, וגילה לו סדר סליחה וכו' ובשעה שישראל מתקבצין לפני ועומדין באגודה אחת ואומרים לפני סדר סליחה אני עונה אותם, שנאמר ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.

ובגמ' ר"ה (זי): ועבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם.

ועי' בלבוש (סי תקפא) דעיקר תקנת הסליחות הן י"ג מדות [שאומרים בין התחינות] והם במקום תפלת שמו"ע. וכ"כ המח"ש (שם סק"ה) ד"י"ג מדות הן עיקר הסליחות.

וכ' בס' צרור המור (פר' ויצא) שהצדיקים נקראים כח ואון, כי בכח ידו ובחכמתו של מרדכי ניצולו ישראל מהמיתה, ונקראו כח ה' לפי שהם פועלים בכח שם ה' בתפלותיהם. כמ"ש [ועתה יגדל נא כח ה'], ומהו כח ה', ה' ארך אפים וגו', ובכח י"ג מדות של רחמים ישראל נענים, וזהו אנשי אמונה אבדו באים בכח מעשיהם, כלומר בכח תפלתם ובכח שמויתו.

ברית כרותה ל"ג מידות

ר"ה זי: אמר רב יהודה ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כרת ברית. ופירש רש"י שאם יזכירום ישראל בתפלת תעניתם אינן חוזרות ריקם.

וכתב רבינו בחיי (שמות לדו), וצריך אתה לדעת כי כל המבין שלש עשרה מדות **וידוע פירושו ויעקרו ומתפלל בהן כבוונה** אין תפלתו חוזרת ריקם, אא"כ היו בידו עבירות שמעכבות זה.

ובראשית חכמה שער הענוה (פ"א יד) כי בשם הגאונים דכוונת הגמ' יעשו לפני כסדר הזה, אין הכוונה רק על עטיפת טלית, אלא שיעשו סדר המידות שלימד הקב"ה למשה, שהוא א-ל רחום וחנון, דהיינו מה הוא רחום אף אתה תהיה רחום וכו'. וכ"כ האלשיך בפר' שלח (יד,יט) שהברית כרותה **על המעשה ולא על האמירה**, וכ"כ בצרור המור (פר' כי תשא) "כל זמן שישראל עושים כסדר הזה **שאני עושה** לרחם לחנן דלים ולהאריך אפים ולעשות חסד אלו עם אלו". וכ"כ הש"ל"ה (ואתחנן) והאלשיך (שלח יד,יז). [ובזה יבואר מה דהוי **ברית כרותה**, שענינה בכל מקום ע"י ב' צדדים שותפים]. (ועי' לק' בענין דרכי הקב"ה).

ועי' ספורנו פר' בלק (כדו), שהמתפללים הם "כגנות עלי נהר" שלא ימישו מעשות פרי, ע"י אמירת י"ג מדות שאינן חוזרות ריקם.

ובלשון ריקם, יעוי' בפ"י התפלות לר"י ב"ר יקר בברכת שמע קולנו (עמ' נח) שפ"י אם לא זכינו הרבה, אל תחזירנו ריקם מכל וכל אלא תיעשה קצת מבקשתנו, וכן פ"י ב"י"ג מדות דא"א **שלא יועיל קצת**.

י"ג דרכי הקב"ה

בספרי פר' עקב (יג) אי ללכת בכל דרכיו אלו דרכי הקב"ה שנא' ה' אל רחום וחנון. ומשמע דהדרכים הן י"ג מדות. וכן משמע דנקט בס' תומר דבורה.

אכן בתולדות אדם (על הספרי) הקשה דאם הכוונה ל"ג מדות, קשה לפי הראשונים שב' שמות הראשונים הם ב' מדות, - אני ה' קודם שיחטא אף שגלוי לפניו שעתיד לחטוא וזה לא שייך באדם, וכה"ק הצידה לדרך (כי תשא). ויישב דת"א דשייך באופן ששמע מחברו שהולך לעבור איסור מ"מ יתנהג עמו ברחמים, ע"ש.

וכנ"ל שפ"י הראשית חכמה והאלשיך והש"ל"ה וצרור המור, דסגולת י"ג מדות שמועילה למחילה וכפרה, היא שיעשו את המדות דהיינו להדמות אליו וללכת בדרכיו, ועי' בעין אליהו בר"ה שם.

ומצינו כן לחד מן קמאי בספר הבתים (מגדל דוד מ"ע ריא) שכתב במצוה זוהלכת בדרכיו וז"ל, וכבר בארנו במצוה ראשונה **שי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמרו בתורה, הם כשישיג ה' יתעלה מצד פעולותיו ודרכיו** ונקרא רחום וחנן מצד הפעולות הנראות מאת... ולפי הענין ההוא יהיה ג"כ משלמות מדות האדם ההערה הנפשית לחון על הנבראים. (ועי' שביאר את כל המדות ואופני שייכותם בין אדם לחבירו).

ולשון הרמב"ם בהל' דעות (פ"א ה"ה) ומצוין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים והם הדרכים הטובים והישירים שנאמר והלכת בדרכיו.

והק' המעשה רקח היאך כ' הרמב"ם שהיא דרך בינונית, והלא משמע שכ"ז לפנים משורת הדין דהא כל מידותיו ב"ה עמנו הם לפנים משוה"ד כמשמעות הי"ג מידות. וכ' בדוחק דהך בינוני היינו לאפוקי הקצה האחרון וכל עוד שלא הגיע לאחד מהשני קצוות נקרא בינוני אלא שאינו בינוני שקול.

שער הליון

מספר י"ג

כ' התורת חיים (סנהדרין ע). ששכר עוה"ב נכלל במספר שלשה עשר כדאשכחן גבי רבי אליעזר בן פדת תליסר נהרי דמשכי אפרסמונא דכיא, וגבי רשב"י דהוי יתיב אתלת עשר תכתכא פיזא, ורבי אבהו דאחוו ליה תלת עשר נהרי אפרסמון, והיינו כמנין אהב"ה ומספר שלש עשרה מדות של רחמים.

וכ' הש"ל"ה (תולדות אדם) שישראל נקראים 'אחד' שהוא בגימ' אהב"ה (י"ג), ואהבת ישראל להקב"ה מתחילה כשהוא בן אחד דהיינו **בן י"ג שנים**, שנכנס בברית קיום התורה, ולעומתו מעורר הקב"ה י"ג מדות של רחמים.

ב"י"ג כריכות שבציצית, כתב רבינו ירוחם (גיט"ח"ג) 'וקבלתי לעשות י"ג כנגד י"ג מדות של רחמים' (מובא בב"י סי' יא).

ועי' מהרש"א (שבת קיט) **שהמספר י"ג נוגע לכל דבר שבקדושה** כגון י"ג מדות של הקב"ה, ומלת אח"ד שהוא גימטריא י"ג מורה עליהם שמדות הללו טובבים על אחדותו ואינן משתנים בריבויים רק לפי פעולת המקבל, גם מדות התורה הקדושה הם י"ג שהתורה נדרשת בהם, גם מדות האדם כשנא לכלל קדושת המצות הם י"ג שנים.

וכן מובא בשם האר"י דה"י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן הם כנגד י"ג מדות של רחמים, וביאר דמשו"ה אין עונשין מן הדין דמדמה הראשונה שהיא הק"ו, היא כנגד מדת א-ל של רחמים.

אמירה בציבור

כ' הרשב"א בתשו' (ח"א סי' ריא) לענין אם אומר שלוש עשרה מדות ביחיד, דמסתברא שכל שאומרין דרך תפילה ובקשת רחמים אין נאמרין ביחיד וכדבר שבקדושה הן, כמו שאמרו באגדה נתעטף הקב"ה כשליח צבור והראהו למשה בסיני. ואמר כל זמן שישראל חוטאין כשיגיע עת צרה יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. אבל אם בא לאמרו כך דרך קריאה בעלמא אומר כדרך שאומרין אף האופנים וקראי דקדושה דרך קריאה.

וכן הובא בתשו' הרדב"ז (ח"ד י) שאחד מן הגדולים בחכמת הקבלה שמו ר' יעקב שאל דבר זה מן השמים, והשיבוהו שאסור ליחיד לאומרם שהם דברים שבקדושה ואין ליחיד לאומרה, וכן ראוי לעשות.

וכ"כ הרשב"ש (תשו' קצא) "שהקב"ה היה דוגמא לש"ץ לכל ישראל שהיו צריכים ומבקשים רחמים וזכרת עמהם ברית שלא יחזרו ריקם, אבל **שלא כיוצא בזה אין לנו סמך בזה**." [ועי' ש' שהביא מסידור רב עמרם בזה"ל "ולואי כשהצבור מתקבצין ומתענין ומכוונין לבם לאביהם שבשמים הקב"ה מרחם עליהם וכו'"]. ובשו"ת הר"י מיגאש (קצג) כ' טעם אחר בשם הגאונים עפ"י הגמ' בברכות (נב) דאין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים. [ועי' סוטה לג. וברש"י דציבור אין צריכים את סיוע מלאכי השרת].

ובתנדב"א מפורש דאמירתן בציבור, דאי "יעמדו לפני יחד באגודה אחת".

ועי' בחי' רי"ז הלוי פר' ואתחנן בפס' כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו, דהייחוד של ישראל הוא בכח תפלת ציבור [דענין תפילה בפנ"ע מצינו גם אצל אוה"ע]. וביאר בזה הא דברית כרותה ל"ג מידות **שנכרתה דוקא על תפילת ציבור** כמבואר בר"ה שם, ולכן בציבור איכא "בכל קראנו אליו" ע"י הי"ג מדות, משא"כ ביחיד שרק בהמצאו.

וכ' הלבוש (תקפא) דעפ"י הגמ' בר"ה הנ"ל הש"ץ צריך להתעטף בטלית בסליחות משום שאומרים י"ג מדות. ועי' במהרש"א (בר"ה שם) שהיה נראה למשה בנבואה כאילו הקב"ה מתעטף כש"ץ **המעביר טליתו על פניו וקורא**, כסדר הזה עשה הקב"ה להורות שכן יעשו כל זמן שחוטאים.

כ' בספר חסידים (רנ) כשקורין ויחל בתענית הקהל אומרים ה' אל רחום, כעין תפלה ומתכוונים לבם בלשון בקשה.

דבר שבקדושה

לשון הרשב"א שם שכל שאומרין דרך תפילה ובקשת רחמים אין נאמרין ביחיד וכדבר שבקדושה הן. וכ"פ בטוש"ע (תקסהה) אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים, דדבר שבקדושה הם, אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא, אומרם. [אך האגור בהל' תענית (תתעב) חולק וכ' דאין חשש בדבר שאינו אלא כקורא בתורה, ואינו נקרא דבר שבקדושה].

ועי' אגר"מ (או"ח ח"ג פט) שנשאל לגבי מי שנמצא במקום שהציבור אומרים י"ג מידות, אם חייב לענות עמהם, והשיב דאין חיוב דדוקא בקדושה שהצבור מקדשין ה' א"א להוציא עצמו מהציבור. ומה שכ' השו"ע שנחשבים דבר שבקדושה, לא מסתבר שיהיה זה גם לענין חיוב לומר הי"ג מדות, דהא אין אומרים הי"ג מדות לכוונה לקדש בזה שם שמים ולספר שבחיו קדושה קדיש וברכו, אלא שאומרים לתפלה שירחם עלינו ומדות הרחמים שלו, וא"כ שייך זה רק לאלו המתפללים ומבקשים רחמים, וכיון שהוא אינו מתפלל עתה עמהם הרי לא שייך לו להזכירם.

וכבר כ' כן בשו"ת האלף לך שלמה (סי' מד) שבי"ג מדות אין שום חיוב מדינא דש"ס לאמרן, וגם אינו מחויב לענות אם שומע.

תגובות לגליון פורים

לעניין שאלתו של הרב טוביה שפיגל על המקבל במשלוח מנות חלה, אם ראו לבצוע עליה ולאוכלה בסעודת פורים, מדין כיון דאיתעביד ביה חדא מצוה ליתעביד ביה נמי מצוה אחרית, או שמא לא - כיוון שלא הוא עשה בה את המצוה אלא המשלח.

ראשית יש לציין דאפשר שגם המקבל עביד מצווה, שהרי בגמ' (מגילה ז:) איתא, אביי...ורב חנינא...מחלפי סעודתייהו להדדי, ופירש רש"י שם זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו ובשניה סועד חברו עמו. והקשה הב"י, דא"כ המתארח בשנה זו אצל חברו לא יצא יד"ח משלוח מנות באותה שנה, שהרי לא נתן לחבירו דבר. והב"ח (סו"ס"י תרצ"ה) תירץ ד' רש"י, דכשאחד שולח מנות והשני מקבלו, א"כ ע"י שניהם נתרבתה אהבה ואחוה וממילא שניהם קיימו את המצווה - וממילא לנידוד"י יש בו משום "הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה" גם לגבי המקבל.

ומלבד זאת, נראה לומר דלא בעינן כלל שהמצווה תהיה גם של המקבל, אלא גם היכא שלא הוא עשה את המצווה הראשונה, עדיין שייך לומר דליתעביד ביה נמי מצוה אחרית. ראשית מצד הסברא - אם הטעם הוא להראות חביבות המצווה בעינינו, א"כ גם כשאחר עשה את המצווה, סוף סוף איתעבידא ביה מצוה. ובפרט שכל דין זה (של הואיל דאיתעביד ביה חדא מצוה) הוא דין בחפצא שנעשה בה מצווה, ולא בגברא, אם כן מה לי עשה הוא את המצווה מה לי עשאה אחר. וכן נראה להוכיח מדברי האחרונים (מכתבי תורה מהאדמו"ר הרא"מ מגור, הובא בריש ספר "גז צאנז", וכן הערות הגר"ש אלישיב במסכת ברכות דף לט, שו"ת בצל החכמה ח"ג סי' ס"ז ועוד) שכתבו דצמר של ראשית הגז טוב להשתמש בו לציצית, דהואיל דאיתעביד ביה חדא מצוה וכו' - ובפשוטות הכוונה שהכהן שקיבל ראשית הגז ישתמש בו לעשיית ציצית (דהישראל שנתנו אינו יכול להשתמש בו, שכבר אינו שלו) - והרי הכהן לא עשה בו את מצוות ראשית הגז, אלא הישראל, ואעפ"כ אמרין ביה הואיל דאיתעביד ביה חדא מצוה וכו'.

הרב יצחק קדמון

מה ששאל הרב סיני פרלמוטר אם ילך לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה לפני ברכת המזון, פשוט שכך יעשה דהרי מקרא מגילה דוחה תלמוד תורה וכל שכן כאן שאינו חיוב כל כך להזכיר שבת בסעודה שלישית.

מה שהסתפק הרב טוביה שפיגל אם יש ענין לעשות עוד מצוה בחפץ שנעשה מצוה ע"י אחר, לכאן פשוט דכיון שעיקר החשיבות היא על המצוה, מאי שנא מי עשה מצוה הראשונה, וכמו שמצינו שמצוה לקנות שעוה מנרות בית הכנסת לנר חנוכה אף שהוא לא עשה המצוה הראשונה.

הרב דוד אריה שלזינגר

במה שכתב הרב צבי רותן דאותם שנטולים ידים ואוכלים מעט פת בבוקר יום הפורים, דלכאן מאבדים בזה את קיום סעודת הפורים כהלכתה בריבוי סעודה, ולא יועיל מה שעושים אח"כ סעודה גדולה בסוף היום. וראייתו מהרמ"א ר"ס תרצ"ה "מצוה להרבות בסעודת פורים ובסעודה אחת יוצאים". אין משם ראייה דהא המג"א שם (הובא במשנ"ב) פירש את דברי הרמ"א דבא לאפוקי ממ"ד שצריך לאכול גם בלילה, וא"כ לא בא לומר סעודה אחת ולא ב', אלא כוונתו סעודה ביום ולא בלילה, ופשוט.

וגם מה שהביא דרך מבואר במשנ"ב (בס"ק ט"ו), בדין שאם שכח על הניסים דחזור, וכתב המשנ"ב דזה דוקא בסעודה ראשונה, אבל אם אכל סעודה בבוקר ועושה סעודה שניה בסוף היום לכו"ע אין מחזירים אותו. והוכיח מזה דאין צורך בסעודה השניה, הנה מ"מ מיניה וביה מוכח שאין בכך חסרון, דהמ"ב הביא שיש נוהגים כך, ולא הזכיר שיש בזה חסרון כל דהו, אלא רק שא"צ לומר על הניסים פעם שניה, והוא משום דלאמירת עה"נ סגי בטעימה כל דהו, אבל ודאי דמקיים משתה ושמחה בריבוי הסעודה שעושה בשניה.

הרב א. י. מאיר

לקביעת חברותא נא להתקשר [בשעות הצהריים והלילה]

לטל' 052-7678-393

בשעות אחרות - ניתן להשאיר הודעה

« המשך מעמ' 1:

אמירת י"ג מידות בעל פה

א"ש מה שאומרים י"ג מידות ע"פ, וכן א"ש דמותר לומר הפסוקים שקודם הסליחות, ומיושב היטב המעשה עם הגר"ז, דאין זה בסדר קריאת פסוקי התורה אלא בתורת תפילה ובקשת רחמים דשרי.

ולפ"ז יש לומר גם לענין אמירת קדושה, דבשלמא הציבור מותרים לומר ע"פ מאחר ששגור בפי כל, אך הש"ץ שמוציא באמירתו יד"ח לכאן יהיה צריך לומר מתוך הכתב, אך להנ"ל י"ל דגם הכא אין זה בתורת קריאת פסוקים אלא אמירת שבח לפניו, וגם הוי בדרך סיפור דברים, דאומרים מה שהמלאכים אומרים למעלה, "כשם שמקדשים אותך בשמי מרום",

וכיון דהוי רק אמירת סדר הקדושה של מעלה, אין בזה משום דברים שבכתב.

« המשך מעמ' 1:

יעשו כסדר הזה ואני מוחל להם

ג. גמ' קל רחום וחנון אר"י ברית כרותה לי"ג מדות. מה דקאמר לה על קל רחום ולא על ה'; מסייע לשיטת האריז"ל שהובאה בקרב"נ (אות ג) שהי"ג מידות מתחילות מקל. ולשאר שיטות צ"ב אך כיוצ"ב מצינו ברש"י תשא לג יט שכתב וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין וכו', וודאי אין כונתו שמשם מתחילין י"ג מידות, דהא רש"י גופיה (שם לד ה וכאן) פירש ה' ה' מדת רחמים היא.

ד. רש"י ד"ה ה' ה', מדת רחמים וכו'. לכאורה כתב ששניהם מדה אחת כבהגהה בתוס', ויש לדחות דמפרש רש"י ש"ה" היא מדת רחמים לעומת אלקים שהוא מידת הדין, ופעמיים ה' הם ב' מדות כדמפרש ואזיל אני מרחם קודם וכו'.

ה. בסנהדרין קיא א' וימהר משה ויקד ארצה וישתחו, מה ראה משה, רחב"א ארך אפים ראה, ורבנן אמרי אמת ראה. אולי אפשר לפרש עפ"מ שמבואר בלבוש (תקפד ד) ובשבות יעקב (ח"א סי' ל) דעד חצות חשיב זריזין. [וזש"א (ר"ה ל) הרחוקין מותרין בחדש מחצות היום ולהלן לפי שאין ב"ד מתעצלין בו, דעד חצות חשיב זריזין ואחר חצות הוי עצלות. (רמ"א בר"ב במברגר)]. הכא נמי וימהר מוכרח להיות קודם האמצע, דהיינו לפני המידה השביעית האמצעית מהי"ג מידות. ורחב"ג סבר דה' ה' הם ב' מידות מהי"ג מידות, נמצא שארך אפים היא המידה השישית, ובה נתקיים וימהר. ורבנן סברי דה' ה' אינם מכלל המידות, כדעת האר"י הגר"א ורמח"ל ז"ל. נמצא שאמת היא המדה הששית.

לע"נ

מרים ב"ר יוסף ע"ה

נלב"ע כ' אדר ת.ג.צ.ב.ה.

נושאי הגליונות הקרובים בס"ד

ויקהל פקודי - חשמל בשבת

ויקרא - מתעסק

צו שבת הגדול - ליל הסדר

ד"ת [עד 700 מילים] יתקבלו בצירוף שם מלא וטל' עד יום שלישי בערב בדוא"ל: gal2@okmail.co.il

בכת"י, עד יום א' בתיבה שע"י אוצה"ס בית יוסף, בצירוף הוצ' הקלדה [10 ש' לעמוד]

לתרומות בכרטיס אשראי במכשיר "נדרים פלוס"

בספריית בית יוסף

וכן בכל המכשירים

בתפריט קופות נוספות: עומקא דפרשה

או בטלפון: 03-76-3-0585 "נדרים פון" שלוחה 74 [ע"ד]